

УДК 130.2:165.242:502.1

DOI <https://doi.org/https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.4.28>

Радіонова Наталія Василівна,
доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії імені професора М.Д. Култаєвої
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
orcid.org/0000-0001-7624-5539
radionova_natali@i.ua

РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ТЕХНІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ У ПРОСТОРІ ПРИРОДНОГО І ШТУЧНОГО ДОВКІЛЛЯ: ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СЦЕНАРІЮ ЖАХЛИВОГО В ЕКОСИСТЕМАХ ЗЕМЛІ

У статті здійснено комплексний філософсько-антропологічний аналіз ролі технічної творчості в цивілізаційному поступі людства, розглянуто оптимістичну перспективу технічної діяльності людини, пов'язану із прагненням гармонізації та інноваційного вдосконалення штучного і природного довкілля, а також – песимістичну, яка втілюється в образах катастроф, техногенних руїн і екологічних криз. Наведено приклади репрезентації технічної творчості, завдяки яким людство проєктує власні уявлення про владу над природою, водночас провокує ризики й загрози природному довкіллю. Особливу увагу приділено дослідженню феномену «жахливого» у ситуаціях порушення гармонії між природними процесами та техногенним втручанням. Такий підхід забезпечує можливість поєднання естетики жахливого з філософсько-антропологічним і філософсько-культурологічним аналізом, що дозволяє осмислити сценарій жахливого як форму виявлення меж технічної творчості у просторі Землі. У зв'язку із цим намічено низку питань, які потребують філософського осмислення та негайного вирішення на глобальному рівні: чи є технологія визначальною силою чи конструктом соціальної дії; чи може технічна творчість бути орієнтована на сталий розвиток, як цього досягти в інженерній освіті та практиці; чи можна мінімізувати деструкції технічної творчості через відповідальне мислення, демократичні механізми ухвалення рішень та інженерію, орієнтовану на гуманістичні цінності. Доведено, що технічна творчість та інженерна діяльність, будучи основним чинником техногенного розвитку людства, не лише є інструментом прогресу, але й здатні змінювати екосистеми непередбачуваним способом. Осмислення амбівалентності технічної творчості у площині філософії освіти сприятиме формуванню критичного мислення та вихованню екологічно відповідальної та технічно освіченої особистості, здатної оцінювати ризики техногенного розвитку.

Ключові слова: людина, освіта, технічна творчість, соціокультурний вимір, етика відповідальності, інновація, технології, людство, жахливе, інженерія, технічний простір, екосистема, Земля.

Radionova Natalia,
Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Head of the Department of Prof. M.D. Kultaieva Philosophy
G.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
orcid.org/0000-0001-7624-5539
radionova_natali@i.ua

REPRESENTATIONS OF TECHNICAL CREATIVITY IN THE SPACE OF THE NATURAL AND THE ARTIFICIAL ENVIRONMENT: A PHILOSOPHICAL-ANTHROPOLOGICAL ANALYSIS OF THE SCENARIO OF THE HORRIFIC IN THE EARTH'S ECOSYSTEMS

The article undertakes a comprehensive philosophical-anthropological analysis of the role of technical creativity in the civilizational advance of humankind. It considers the optimistic prospect of human technical activity – linked

to the striving for harmonization and innovative improvement of the artificial and the natural environment – as well as the pessimistic one, embodied in images of catastrophes, technogenic ruins, and ecological crises. Examples of the representation of technical creativity are examined, through the prism of which humanity projects its own notions of power over nature while simultaneously provoking risks and threats to the natural environment. Special attention is paid to the study of the phenomenon of “the horrific” in situations of disrupted harmony between natural processes and technogenic intervention. This approach makes it possible to combine the aesthetics of the horrific with philosophical-anthropological and philosophical-cultural analysis, thereby allowing the “scenario of the horrific” to be understood as a mode of revealing the limits of technical creativity within the space of the Earth.

In this connection, a number of questions are outlined that require philosophical reflection and urgent resolution at the global level: Is technology a determining force or a construct of social action? Can technical creativity be oriented toward sustainable development, and how can this be achieved in engineering education and practice? Is it possible to minimize the destructions of technical creativity through responsible thinking, democratic decision-making mechanisms, and engineering oriented toward humanistic values? It is demonstrated that technical creativity and engineering activity, being the principal factor of humanity’s technogenic development, are not only instruments of progress but are also capable of altering ecosystems in unpredictable ways. Reflection on the ambivalence of technical creativity within the field of the philosophy of education will foster the formation of critical thinking and the cultivation of an environmentally responsible and technically educated individual capable of assessing the risks of technogenic development.

Key words: human being, education, technical creativity, sociocultural dimension, ethics of responsibility, innovation, technologies, humankind, horrific, engineering, technical space, ecosystem, Earth.

Актуальність та постановка проблеми в загальному вигляді. Історія людства від винайдення знарядь праці й опанування вогню до сучасних цифрових і біотехнологій невід’ємно пов’язана з технічною творчістю. Водночас зростання технічної могутності людини завжди мало амбівалентний характер. Безперечно, технічні досягнення посилюють життєві ресурси людства, забезпечують комфорт і гарантують безпеку, але й досить часто стають чинником загроз, сприяють реалізації сценарію «жахливого» у природних і соціальних екосистемах Землі. Саме тому є нагальна потреба в осмисленні проявів технічної творчості як у контексті її конструктивного потенціалу, так і в перспективі критичного аналізу руйнівних наслідків для довкілля, культури, людини. Філософського осмислення потребує пошук відповіді на низку дискусійних питань: чи є технологія визначальною силою чи конструктом соціальної дії; чи може технічна творчість бути орієнтована на сталий розвиток, як цього досягти в інженерній освіті та практиці; чи можна мінімізувати деструкції технічної творчості через відповідальне мислення, демократичні механізми ухвалення рішень та інженерію, орієнтовану на «ноосферно-інформаційно-цифрову парадигму освіти» (Пунченко та ін., 2025).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретико-методологічне підґрунтя даної статті становлять праці, в яких досліджується

взаємодія технології, людини та довкілля, зокрема, Ж. Атталі, Ю. Гордера, Ф. Лука, К. Фрімена, В. Радимена, К. Смайта та інших. Водночас у гармонізації відносин між людиною, технікою та природою важливу роль відіграє філософія, саме тому нагальним є не тільки філософське осмислення цілісного життя планети, з урахуванням множинності модусів життєдіяльності людини (В. Воронкова, С. Доценко, Нікітенко, О. Пунченко й інші), а й започаткування нового напрямку досліджень на перетині науково-технічного й гуманістичного знання «життєтворчості людини та життєтворчості Землі» (Пилипенко, 2020). У цьому контексті артикулюється проблема співіснування людини й Землі як в оптимістичній, так і в песимістичній перспективі сценарію жахливого майбутнього планети.

Філософська рефлексія технічної творчості передбачає також її освітньо-виховні імплікації в широкому проблемному полі філософії культури, виходячи з діалектичного взаємозв’язку природа – людина – техніка не тільки в онтологічному, але й в аксіологічному вимірах (К.-О. Апель, Г. Йонас, М. Гайдеггер, М. Горкгаймер, В. Воронкова, А. Єрмоленко, М. Култаєва, С. Корнієнко, І. Муратова, І. Рижова, О. Яценко).

Метою статті є філософсько-антропологічний аналіз проявів інженерно-технічної творчості в контексті етики відповідальності, що передбачає виявлення подвійної природи технічної творчості й інженерної діяльності як

чинників розвитку цивілізації та як джерела екологічних і соціокультурних ризиків, а також обґрунтування необхідності формування нового гуманітарно-екологічного бачення технічної творчості.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на той факт, що людство досить недавно існує в масштабах Усесвіту, воно постійно висуває домагання на керування і контроль над ним, посилаючись на свій особливий статус Людини-Творця. Безліч винаходів, відкриттів та ідей, принаймні в останні п'ять століть, стверджують віру у всемогутність технічної творчості у фреймах природного і штучного довкілля. Якщо штучне довкілля сприймається людиною як конструкт власної уяви, то природне довкілля людина розглядає як універсальний простір ресурсів, призначених для інноваційних комбінацій технічної творчості й інженерного мислення, завдяки чому констатується сучасний технічний простір.

Насамперед треба зазначити, що цей простір має складну ієрархічну структуру, яка включає сукупність всіх відносин природа – людина – технологія, в яких відбувається зміщення акцентів у бік домінування технології не тільки над природою, але й над людиною. Це панування, спричинене ейфорією людини від «техне», майже невлиме в життєвому циклі людини, бо переважно сприймається як Благо прогресу, конче необхідне для підтримки життєдіяльності. Водночас змушує замислитися над тим, що вже поняття техніки тісно пов'язане з такими умовами, як збереження та догляд. Тут варто дослухатися до застережень Р. Кнодта: «обслуговування стає ключовим словом сучасної доби, а сама Людина вже не господар у власному домі, а дім дає їй накази щодо догляду за ним» (Knodt, 1994, p. 74). Інакше кажучи, людина потрапляє в залежність від того штучного довкілля, яке і є безпосереднім результатом її технічної творчості.

Розуміння образу людини як активного творчого суб'єкта здобуває своє теоретичне осмислення у просторі сучасної філософської антропології. Відповідно до логіки компентаторської антропології, людина долає власну біологічну «недостатність», «незавершеність» через створення штучних форм свого існування (А. Гелен, Г. Плесснер та інші). Закономірністю даного процесу є ствердження оптимістичного

погляду на доцільність втручання у природне довкілля. На думку В. Радимена, «перехід від клімату, який визначала природа, до клімату, який визначає людина, почався кілька тисяч років тому внаслідок, здавалося б, невинних нововведень, пов'язаних із сільським господарством» (Радимен, 2013, с. 16). На цю обставину звертає увагу О. Яценко, роблячи висновок, що саме «класичне розуміння культури як способу обробки землі формує уявлення про сутність цього феномену як стратегії обживання простору та приборкання часу людиною» (Яценко, 2020, с. 320). Отже, очевидно – уособленням образу людини як істоти, яка реалізує себе передусім через працю, технічну винахідливість і здатність перетворювати довкілля, є антропологічна модель і в деякому сенсі теоретичний конструкт – *homo faber*. Результатом інструментально-стратегічної раціональності цього узагальненого образу людини стало «індустріальне виробництво, засноване на досягненнях технічних наук і впровадженні інженерних конструктів у матеріальну сферу» (Пунченко, та ін., 2025, с. 190). Однак, на думку К.-О. Апеля, ця «ситуація людини постає перед людством як етична проблема» (Апель, 2009, с. 38), особливо в сучасну добу інтенсивного розвитку технологій.

Отже, визнання людиною технічного прогресу як вагомого чинника цивілізаційного поступу залишає поза увагою той факт, що навіть поняття «технологія» змінює глобальні дискурси щодо права людини вносити свою частку в розбудову природного довкілля. За слушним спостереженням К. Смайта, «технологія почалася з елементарних кам'яних знарядь, розвитку сільського господарства та здатності впливати на довкілля для користі людини», започаткувавши «свою тріумфальну ходу до підкорення світу та проти невизначеного майбутнього» (Смайт, 2021, с. 92). Але, як пише М. Горкгаймер, «разом з перемогою техніки, з її поступом, з пануванням людей над природою, з їхньою незалежністю, автономією зникає сама автономія, яка заперечує сама себе» (Горкгаймер, 2006, с. 241).

Сучасні глобальні екологічні виклики лише загострюють усвідомлення того, що автономія суб'єкта є відносною, оскільки будь-які прояви технічної творчості чи соціального прогресу обмежені ресурсами біосфери. Однак безліч

репрезентації інженерно-технічної творчості у просторі буття людини радше стверджують могутність технічної культури, ніж її вразливість. Навіть для маркування епох досить часто використовується як критерій її науково-технічний розвиток та наявність технологічних інновацій. Проте, як свідчить історичний поступ людства, добродесна мудрість людини полягає саме в її вмінні розрізняти добро і зло, «здатності залишатись вірним землі – людському, суспільному доквіллю <...> вірність етико-соціальному доквіллю є передумовою значущого людського існування» (Шаап, 2012, с. 280).

Адже залежність людини від доквілля є не тільки біологічним фактом, але й культурно-антропологічною константою, на що звертає увагу І. Муратова, яка наголошує на морально-етичному ракурсі дослідження «техне». На думку авторки, щоб визначити роль і статус технологічного мислення в сучасній культурі, варто осягнути цілісність руху природи, суспільства й думки. Вона пише: «Дійсний результат може дати тільки відтворення в онтогенезі суспільного розвитку індивіда філогенезу інтелекту людства в ході суспільно значущої продуктивної праці» (Муратова, 2019, с. 255–256). Погоджуючись з думкою авторки, варто зазначити, що технічна творчість, будучи інтегрованою в соціальну практику, відтворює траєкторію становлення людства як техногенної та культуротворчої спільноти, що передбачає освоєння і критичне переосмислення попередніх досягнень технічної думки, від епохи промислових революцій до інформаційної доби. Саме в такій взаємодії має формуватися творчий потенціал інженерної діяльності, здатної не лише продукувати нові технології, але й забезпечувати їхню гармонізацію з екологічними, культурними та соціальними вимірами буття. Така гармонізація, навіть гуманізація інженерного мислення є важливою в ситуаціях, коли йдеться про бездоганну та стабільну роботу технічних пристроїв, особливо тих, від яких залежать життя і здоров'я людини, або що стосуються збереження балансу екосистем. Навіть незначна похибка інженерного мислення може призвести до непередбачуваних наслідків: «механічні помилки, спричинені неточністю на швидкості півтори сотні кілометрів на годину або на шістнадцятому поверсі хмарочоса, чи посеред операції на серці, можуть мати

жахливі чи навіть летальні наслідки» (Вінчестер, 2019, с. 214).

Як результат, наука й технології в буквальному смислі змінюють світ, породжуючи амбівалентні смисли технічної творчості, які проявляються в модусі від яскравого прояву інтелектуальної креативності людини до акту ризику, який може перетворитися на загрозу. Один із таких прикладів – це авіаційні катастрофи пасажирського літака “Comet”, які стали болісним свідченням того, що стрімкий технологічний прогрес супроводжується непередбачуваними ризиками. Саме ця ситуація спонукала австралійського винахідника Дейвіда Воррена розробити інноваційний технічний пристрій, широковідомий нині як «чорна скринька» (Олтрейд, 2021, с. 121).

Технічні прориви багато в чому залежать від суспільного запиту на технічну творчість. Такий історичний приклад наводить Ю. Гордер: після низки кораблетрощ англійський парламент у 1714 р. заснував Комісію довгот та пообіцяв грошову винагороду за точний метод визначення довготи. Лише через шістьдесят років Джон Гаррісон розробив морський хронометр і отримав 20 000 фунтів стерлінгів (Гордер, 2023, с. 44). Також варто пригадати, що поява потяга була радикальною інновацією для людини XIX ст., що суперечило звичайним ритмам життя, спричиняло страх і відчуття вразливості перед машиною, її автономією і силою, що виходила за межі людських можливостей. Згодом потяги ввійшли у звичайний ритм людського життя, перетворившись на символ масштабної трансформації суспільного буття. Формування нової транспортно-комунікаційної системи стало початком Другої промислової революції (Фрімен, Франсиско, 2008, с. 59). Певна річ, що вище рівень технологічного розвитку суспільства, то активніше техніка набуває автономії, вона вже не лише інструмент у руках людини, а система зі складними внутрішніми законами, що задає власну логіку людському буттю. Відбувається порушення балансу між технічним і людським, бо людське опиняється під тиском самодостатнього технічного. Адже технологічні інновації відбуваються швидше, ніж культурна адаптація людини до цих інновацій, як наслідок, швидке відчуження Людини-Творця від результату власної технічної творчості. Це призводить

до зміни антропологічного статусу людини, вона сама починає розглядатися як «технічний об'єкт», цьому сприяє вибухоподібний розвиток біоінженерії та нейробіології, не в останню чергу спричинений цифровими технологіями. Така подвійність є свідченням того, що конструктивне і деконструктивне в науці та технологіях не існують відокремлено, а утворюють діалектичну єдність, у якій визначальну роль відіграє рівень етичної відповідальності Людини-Творця.

Висновки. Отже, репрезентації технічної творчості у природному і штучному доквіллі водночас засвідчують як невичерпність людського інтелекту та практичної уяви, так і відкриті та приховані загрози, що здатні руйнувати як окреме життя, так і планетарне буття загалом. У сучасному світі руйнівні наслідки

технічної творчості даються взнаки в декількох жахливих сценаріях в екологічному, соціально-політичному та культурно-антропологічному векторах життєдіяльності людини: неконтрольоване застосування технологій спричинило низку глобальних криз – від масштабного забруднення до радикальних кліматичних змін; використання технічних досягнень у військовій сфері призвело до глобалізації насильства та воєнної агресії; домінування техніки спричинює зміни в антропологічних характеристиках людини, формується новий тип мислення та чуттєвості, підпорядкований технократичній логіці ефективності й продуктивності, що спричинює девальвацію гуманістичних і ціннісних орієнтирів. Звідси випливає необхідність освітніх і виховних імплікацій технічної творчості.

Список використаних джерел:

- Апель, К.-О. (2009). *Дискурс і відповідальність: проблема переходу до постконвенціональної моралі* (В. Купрін, Пер. з нім.). Київ: Дух і Літера, 430 с.
- Атталі, Ж. (2022). *Історії про море* (М. Марченко, Пер. із фр.). Київ: Ніка-Центр, 212 с.
- Вінчестер, С. (2019). *Перфекціоністи. Як інженери створити сучасний світ* (Є. Даскал, Пер. з англ.). Харків: Віват, 448 с.
- Гордер, Ю. (2023). *Нині світ у наших руках* (М. Никончук, Пер. з норвез.). Львів: Літопис, 120 с.
- Горкгаймер, М. (2006). *Критика інструментального розуму*. Київ: ППС-2002, 282 с.
- Муратова, І. (2019). *Технологія: універсалізація та уніфікація соціального буття. Монографія*. Київ: Міленіум, 352 с.
- Олтрейд, Д. (2021). *Нове мислення. Від Айніштайна до штучного інтелекту. Наука і технології, що змінили світ* (І. Возняк, Пер з англ.). Харків: Віват, 368 с.
- Пилипенко, С. (2020). *Земля у філософському постнекласичному дискурсі: монографія*. Харків: ФОП Панов А. М., 316 с.
- Пунченко, О, Воронкова, В., & Пунченко, Н. (2025). Ноосферно-інформаційно-цифрова парадигм освіти як синтез традицій якості та динаміки інновацій. *Humanities Studies*, 23 (100), 188–198.
- Радимен, В. (2013). *Плуг, мор і нафта: Як людство здобуло контроль над кліматом* (Т. Цимбал, Пер. з англ. та наук. ред.). Київ: Ніка-Центр, 272 с.
- Смайт, К. (2021.) *Цілісне життя планети: воз'єднання землі, історії, тіла та розуму*. Київ: Ніка-Центр, 208 с.
- Тведт, Т. (2013). *Подорож у майбутнє води* (І. Сабор, Пер. з норвезьк.). Київ: Ніка-Центр, 232 с.
- Фрімен, К., & Франсиско Л. (2008). *Як час спливає. Від епохи промислових революцій до інформаційної революції* (Р. Ткачук, Пер. з англ.). Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 510 с.
- Шаап, С. (2012). *Прощання із Всемогутнім: Переоцінка етичного життя* (І. Лозовий, Пер. з англ.). Київ: Вид-во Жупанського, 294 с.
- Яценко, О. (2020). *Метафізика культури: від онтології до технології, від реальності до віртуальності*. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 353 с.
- Knodt, R. (1994). *Ästhetische Korrespondenzen. Denken im technischen Raum*. Stuttgart: Reclam. 166 s.

References:

- Apel, K.-O. (2009). *Dyskurs i vidpovidalnist: problema perekhodu do postkonventsionalnoi morali* [Discourse and responsibility: The problem of transition to postconventional morality]. Kyiv: Dukh i Litera [in Ukrainian].
- Attali, Zh. (2022). *Istorii pro more* [Stories about the sea]. Kyiv: Nika-Tsentr [in Ukrainian].
- Vinchester, S. (2019). *Perfektsionisty. Yak inzheneriy stvoryty suchasnyi svit* [The perfectionists: How engineers created the modern world]. Kharkiv: Vivat [in Ukrainian].

- Order, Yu. (2023). Nyni svit u nashykh rukakh [Now the world is in our hands]. Lviv: Litopys [in Ukrainian].
- Horkhaimer, M. (2006). Krytyka instrumentalnoho rozumu [Critique of instrumental reason]. Kyiv: PPS-2002 [in Ukrainian].
- Muratova, I. (2019). Tekhnolohiia: universalizatsiia ta unifikatsiia sotsialnoho buttia [Technology: Universalization and unification of social being]. Kyiv: Milenium [in Ukrainian].
- Oltreid, D. (2021). Nove myslennia. Vid Aynshtaina do shtuchnoho intelektu. Nauka i tekhnolohii, shcho zminyly svit [New thinking: From Einstein to artificial intelligence. Science and technologies that changed the world]. Kharkiv: Vivat [in Ukrainian].
- Pylypenko, S. (2020). Zemlia u filosofskomu postneklasychnomu dyskursi [The Earth in the philosophical post-nonclassical discourse]. Kharkiv: FOP Panov A. M. [in Ukrainian].
- Punchenko, O., Voronkova, V., & Punchenko, N. (2025). Noosferno-informatsiino-tsyfrova paradyhma osvity yak syntezy tradytsii yakosti ta dynamiky innovatsii [The noospheric–informational–digital paradigm of education as a synthesis of quality traditions and the dynamics of innovation]. *Humanities Studies*, 23 (100), 188–198. <https://doi.org/10.32782/hst-2025-23-100-20> [in Ukrainian].
- Radymer, V. (2013). Pluh, mor i nafta: yak liudstvo zdozvolulo kontrol nad klimatom [Plough, plague, and oil: How humankind gained control over the climate]. Kyiv: Nika-Tsentr [in Ukrainian].
- Smaith, K. (2021). Tsilisne zhyttia planety: vozziiednannia zemli, istorii, tila ta rozumu [The planet's holistic life: Reuniting Earth, story, body, and mind]. Kyiv: Nika-Tsentr [in Ukrainian].
- Tvedt, T. (2013). Podorozh u maibutnie vody [Journey into the future of water]. Kyiv: Nika-Tsentr [in Ukrainian].
- Frimen, K., & Fransysko, L. (2008). Yak chas splyvaie. Vid epokhy promyslovykh revoliutsii do informatsiinoi revoliutsii [As time goes by: From the era of industrial revolutions to the information revolution]. Kyiv: Vyd. dim “Kyievo-Mohylianska akademiia” [in Ukrainian].
- Shaap, S. (2012). Proshchannia iz Vsemohutnym: pereotsinka etychnoho zhyttia [Farewell to the Almighty: Reassessing ethical life]. Kyiv: Vyd-vo Zhupanskoho [in Ukrainian].
- Yatsenko, O. (2020). Metafizyka kultury: vid ontolohii do tekhnolohii, vid realnosti do virtualnosti [Metaphysics of culture: From ontology to technology, from reality to virtuality]. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
- Knodt, R. (1994). Ästhetische Korrespondenzen. Denken im technischen Raum [Aesthetic correspondences: Thinking in the technical space]. Stuttgart: Reclam [in German].

Дата надходження статті: 05.10.2025

Дата прийняття статті: 10.11.2025

Опубліковано: 26.12.2025